

A SZEGEDI TEMETŐKERTEK MADÁRTANI VIZSGÁLATA (I. RÉSZ)

CSIZMAZIA GYÖRGY

Kivonat

A három évtized alatt összegyűlt avifaunisztikai adatok közreadása nem érdektelen, hiszen a városok változó madárvilágának evolúciója leginkább a suburbán életterekben kezdődik. A vizsgált szegedi temetőkertekben 102 madárfaj előfordulása nyert bizonyítást. Az egyes taxonok ismertetésénél ökológiai megfigyelésekre is kitérek. Érdekes kapcsolat van az alvó madárfajok, ill. közösségek és a temetőkertek növényzete között.

Jelen dolgozatban terjedelmi kötöttségek miatt elsősorban csak kvalitatív változások bemutatására térhettem ki. Így is észrevehető az avifauna dinamikus változása. Az okok részben antropogén, részben klimatikus eredetűek. A madárvilág evolúciója suburbánus biotopban is jól észlelhető. Ugyanakkor közvetlenül szükségesnek látszik aktív ökonómiai-ökológiai beavatkozások végrehajtása a temetőkertek madárvilágának védelmében.

Bevezetés

Három évtized alatt — 1955—1985 között — tengernyi megfigyelés és adat gyűlt össze a vizsgált terület madárvilágáról. A diákkori kirándulásokon sokat segítettek hajdani osztálytársaim közül Tóth Sándor és Kovács Ferenc, illesse ezért Őket köszönet. Köszönetet mondok MOLNÁR GYULÁNAK fényképfelvételeinek közlési lehetőségéért.

A temetőkertek madárvilágának bemutatásakor — éppen a sok adat és leírás miatt, — alapvető célkitűzésem volt a gondolatok és információk világos, tömör és megbízható közlése.

Anyag és módszer

A kutatást az 1955—1985 közötti években végeztem. A vizsgálatokat a terep részletes bejárásával, távcsöves megfigyelésekkel végeztem. A fészkelő fajok megállapításánál az éneklő hímeket, a fellelt fészkeket és a fiókákat vezető szülőket stb. is figyelembe vettem.

Gyűjtést figyelemmel a természetvédelemre minimálisan korlátoztam és kivétel nélkül csak az 1950-es évek végéig folytattam. A begyűjtött példányok preparálva a SZEGEDI MÓRA FERENC MÚZEUM MADÁRGYŰJTEMÉNYÉBE kerültek.

Átlagban évi 10 vizsgálati napot számoltam, természetesen egyes években jóval több alkalommal is végeztem terepmunkát a területen. Az év minden hónapjában bejártam a temetőkertereket.

A vizsgált terület és természeti viszonyai

A vizsgált három temető — a Szeged Belvárosi Temető (továbbiakban SZBT), a Szerb Hősi Temető (SZHT) és az Izraelita Temető (IT), egy tömbben a Bajai út, Fonógyári út és a budapesti vasútvonal, valamint az Ikarus gyártelep által határolt területen fekszik. GWÁNSZKAY LÁSZLÓ által rajzolt térképet (1960. dec. 12.) használtam munkám során.

A temetőkerterek vegetációja hihetetlenül gazdag. A fás és bokros növényzet elhelyezkedése kevert és mozaikszerű. Egyes fasorok homogén jellegétől eltekintve a vegetáció telepítése ötletszerűen történt. Az elhanyagolt IT-ben áthatolhatatlan sűrű bozótosok alakultak ki. Leggyakoribb fajok a következők: *Fraxinus angustifolia*, *Qercus cerris*, *Tilia argentea*, *Biota orientalis*, *Robinia pseudo-acacia*, *Platanus hybrida*, *Eleagnus angustifolius*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides*, *Picea abies*, *Fraxinus excelsior*, *Prunus domestica*, *Betula pendula*, *Thuja occidentalis*, *Syringa vulgaris*, *Viburnum lantana*, *Platanus* sp., *Aesculus hippocastanum*.

Közönséges a fákra felfutó *Hedera helix* és a sűrűséget adó *Lycium halimifolium*.

A vizsgálat eredményei

Vörös gém — *Ardea purpurea* LINNÉ

1958 tavaszán (III. 24.) egy pár tartózkodott a 14-es hősi temető tükör mögötti nedves, mocsaras vízlevezető árok környékén. Ezenkívül még egy alkalommal észleltük Juhász Katalinnal beszállni a fák közé — furcsa riadt hangot adva — vörösvércse által űzve, csapva. (1982. szept. 24.)

Pocgém — *Ixobrychus minutus* LINNÉ

1956 nyarán költött egy pár a 14-es hősi temető tükör szélében húzódó árok keskeny nádszegélyében. A Fonógyári út villanyvezetékei alól elsősorban őszi vonulásuk idején évente rendszeresen kapok — fiatal — példányokat, sérülten.

Héja — *Accipiter gentilis* LINNÉ

1960 és 70-es évek között telente, különösen havas időszakokban rendszeresen tartózkodott az IT-ben. Éjszakázni is itt éjszakázott. Táplálékát a temetőkerterek húzódtató fájárákból szedte.

Karvaly — *Accipiter nisus* LINNÉ

Rendszeres téli vendég, a temetőkerterben éjszakázik is. Számuk és jelenlétük elsősorban az utóbbi évtizedben lett növekvően jellemző. Decembertől március végéig zsákmányol az énekes madárcsapatokból (*FRINGILLA COELEBS*, *CHLORIS CHLORIS*). Előszeretettel tartózkodik a lucfenyőkön.

Egerészölyv — *Buteo buteo* LINNÉ

Az 1955—1965-ig terjedő években rendszeresen tucatnyi példány is éjszakázott a kert fáin. Napközben vadászni a Dorozsma- és Domaszék-környéki mezőgazdasági

földekre jártak. Az elmúlt két évtizedben számuk megfogyatkozott, és az 1980-as évektől eltűntek a kertből. Ez a kert világítás és úthálózat kiépülésével, a fokozott emberi zavarással is összefügghet. 1984. év telén egy sérült példányt kaptam innen, melyet Ábrahám Tamás sikerrel gyógyított és táplált.

Kis sólyom — Falco columbarius LINNÉ

Ritkán, egyes hideg teleken figyeltem meg itt. 1985 tavaszán maradt legtovább (III. 14.). Ez a kis him sólyom a Fonógyári úton a villanydróton üldögélt és a mezei-veréb csapatokból táplálkozott.

Fogoly — Perdix perdix LINNÉ

Rendszeresen költ a közeli Maty-ér partján. Havas teleken csapatokba verődve (2—3 csapat is!) behúzódik az IT területére. Költöni egy alkalommal kísérletezett, 1976. május 10-én, de kőbor kutya tette tönkre a 10 tojásos fészket (vasútvonal mellett). 1985 telén 12 fős csapata (II. 15.) húzódott meg a 7. táblában.

Fürj — Coturnix coturnix LINNÉ

1955-től 1960-ig költött a Maty-ér és a temető közötti búzaföldeken. Az országút menti „DOBÓ KERESZTJÉNÉL” mindig megfigyeltük a kicsiket vezető fürjoktól. Az erőteljes mezőgazdasági kemizálással eltűnt a környékről fészkelési időben. A Szeged-környéki mezőgazdasági földekről ki számban áttelepült a füves legelők, rétek területére (Ópusztaszer pl.). Vonuláskor — elsősorban ősszel — több alkalommal került viszont szem elé (1968. szept. 23., 1983. augusztus 3.). 1985. szeptember 22-én TÓTH SÁNDORTÓL egy elűtött példányt kaptam a kert területéről.

Fácán — Phasianus colchicus LINNÉ

A temetőkert állandó madara. Évente rendszeresen költ 5—6 pár, több-kevesebb sikerrel. Nagy havazások idején állományuk itt feldúsul. Borítócsapdával és más törökkel rendszeresen orvvadásszák az IT területén. Éjszakázni az „örökzöld” fákön szoktak.

Vörös vércse — Falco tinnunculus LINNÉ

Költő madara a kertnek. Az IT nagy kupoláján rendszeresen fészkel egy pár. Áttelelését itt nem tapasztaltam, szemben a Fogadalmi templom tornyában fészkelő párral szemben.

Örvös galamb — Columba palumbus LINNÉ

Első ízben 1983 nyarán találtam fiókás fészket az IT fűzfáján. Azóta nem költött ismételten, de egy-egy példánya szem elé kerül.

Vadgerle — Streptopelia turtur LINNÉ

1965-ig rendszeres fészkelője volt a ketrnek, azóta csak egy alkalommal sikerült megfigyelni (1976. III. 22.). A balkáni gerle jól észlelhetően kiszorította innen, s legközelebb a domaszéki tanyák között fészkel ma már.

Balkáni gerle — Streptopelia decocto FRIVALSZKY

Szegeden 1940-es évek elején kezdett elterjedni (Beretzky Péter szóbeli közlése szerint), igen gyakori költőmadarunk lett. 1955-től 1975-ig hektáronként 4—5 pár fészkel, majd az 1980-as évekig tovább nőtt a fészkelők száma (1 ha — 6—7 pár). Az utóbbi öt évben újra csökken a fészkelő párok száma (1 ha — 2—3 pár). Telente hihetetlen mértékben összezsúfolódnak a kert fáin, elsősorban ájszakázásra, (1983. XII. 1500 pl.). A kertben áttelelő fülesbaglyok (Asio otus) zsákmánymadarai.

Kakukk — Cuculus canorus LINNÉ

Április közepétől szeptember végéig állandó madara a területnek. A közeli Keramit-téglagyár kubikgödreiben fészkelő nádirigó (*ACROCEPHALUS ARUNDINACEUS*) állomány fészekparazitája.

Gyöngybagoly — Tyto alba SCOP

1975 és 1982 között az IT kapusházának padlásán fészkelte egy pár. 1985 telén ugyanezen a padláson 3 elpusztult gyöngybagoly tetemét találtam.

1. ábra Kuvik — *Athene noctua* SCOP

Kuvik — Athene noctua SCOP

Állandó madara a temetőkerteknek. Minden évben fészkel 2—3 párban. Fiókás tanyáját az IT kriptáiban (Holczer f.-kripta és temetői kisházak padlásain találtam).

Erdei fülesbagoly — Asio otus LINNÉ

Fészkelve 1959-ben találtam szarkafészekben a 6. táblában. Több alkalommal csak telente figyelhettem meg. 1982. évtől telő csapatainak létszáma felduzzadt. 1984 januárjában 48 példány húzódott meg fenyőkon és tujákon. 1985 telén ugyanitt 65 példány telett. Az itt telő állományt is GYOVAI FERENC kíséri figyelemmel, gyűrfűzés és hálós visszafogás módszerével.

Lappantyú — Caprimulgus europaeus LINNÉ

Tavaszi érkezésekor a sűrű orgonabokrok aljában mindig fellelhető. Fészkelni egy alkalommal figyeltem meg, 1975. VI. 21-én két tojásos „fészek” az IT-ben. Ugyanitt figyeltem meg az előző hetekben, szürkületkor nászreptét. Hideg, hűvös tavaszok után kevés a költő pár a környék távolabbi részein is. (CSIZMAZIA GY. [3])

Sarlósfecské — Apus apus LINNÉ

Szegeden rendszeresen költ, több helyen és ingadozó számban. A közeli Textil-művek melletti Rózsa-malom és a Kenyérgyár magas épületeinek tetőzetében is van egy kis telepük (12—15 pár). Érkezésük pontosan május 1-re esik (egy-két nap változással), s ilyenkor az „őskert” felett vadásznak. Hatalmas nyári zápor alatt találtam levert példányait a kertben, száradás után a földről nem tudtak felrepülni. Feldobva jól szárnyaltak.

Jégmadár — Alcedo atthis LINNÉ

A közeli Keramit téglagyár kubikjaiban rendszeresen költ. 1985 nyarán a hősi temető mögötti építkezések után visszamaradt 2 méter mély agyagos gödör falában fészkel egy pár (a gödör alján kiszáradó víztócsa volt).

Bübosbanka — Upupa epops LINNÉ

1958-ban és még két évig füzodúban fészkel a SZBT-ben A. 6. táblában levő fűz kivágása után csak költési időn túl, kóborolva látni egy-egy példányt.

Nyaktekercs — Jynx torquilla LINNÉ

Mesterséges odúban fészkel 1976 és 1978 években. Vonuláskor — szeptemberben — alvó kis csapatait figyeltem meg Sophora fákon.

Zöld küllő — Picus viridis LINNÉ

Gyakori és fészkelő madár. 3—4 pár fészkel rendszeresen az 1955—65 közötti évtizedben. Azóta egy-pár fészkel csak. A temető jegenyenyárfáit akkortájt kivágták, ez is oka lehetett a fészkelő párok csökkenésének.

Szürke küllő — Picus canus GM

Csak egy alkalommal került megfigyelésre, 1966. november 13-án.

Nagy fakopáncs — Dendrocopos maior LINNÉ

Ritka harkályfajunk, csak két alkalommal költött a területen. 1975 és 1982 években. Odúit mindkét alkalommal Sophora fákban készítette.

Balkáni fakopáncs — Dendrocopos syriacus LINNÉ

A leggyakoribb harkályfaj a területen. Rendszeresen költ a SZBT és a SZHT IT-ben. Fiókáit esetenként érett cseresznyével is etette.

Kis fakopáncs — Dendrocopos minor LINNÉ

Csak téli vendég, s nem is minden évben. Évtizedekkel ezelőtt számuk is több volt, utoljára 1982. december 15-én figyeltem meg.

Bübos pacsirta — Calerida cristata LINNÉ

A kertet határoló utak rendszeres téli lakója. Fészkelését két alkalommal észleltem, 1957. május 10-én, és 1978. június 3-án a SZBT újrészének füves rétjén. Mindkét esetben sikeres volt a fészkelés.

Erdei pacsirta — Lullula arborea LINNÉ

1985 telén a központi ravatalozó (XII. 4-én) épületének fala mellett találtam egy elhullott példányt. A Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében található.

Mezei pacsirta — Alauda arvensis LINNÉ

Mindössze egy alkalommal fészkel, 1959. VI. 23-án. Tavaszi vonuláskor rendszeresen hallani hangját a terület felett. A közeli MATY-ÉR és a REPÜLŐTÉR füves terein fészkel ma is.

Füstifecske — Hirundo rustica LINNÉ

A BT és az IT irodáinak és más melléképületeinek rendszeres fészkelője volt 1982-ig. Azóta nem találtam fészkelve.

Molnárfecske — Delichon urbica LINNÉ

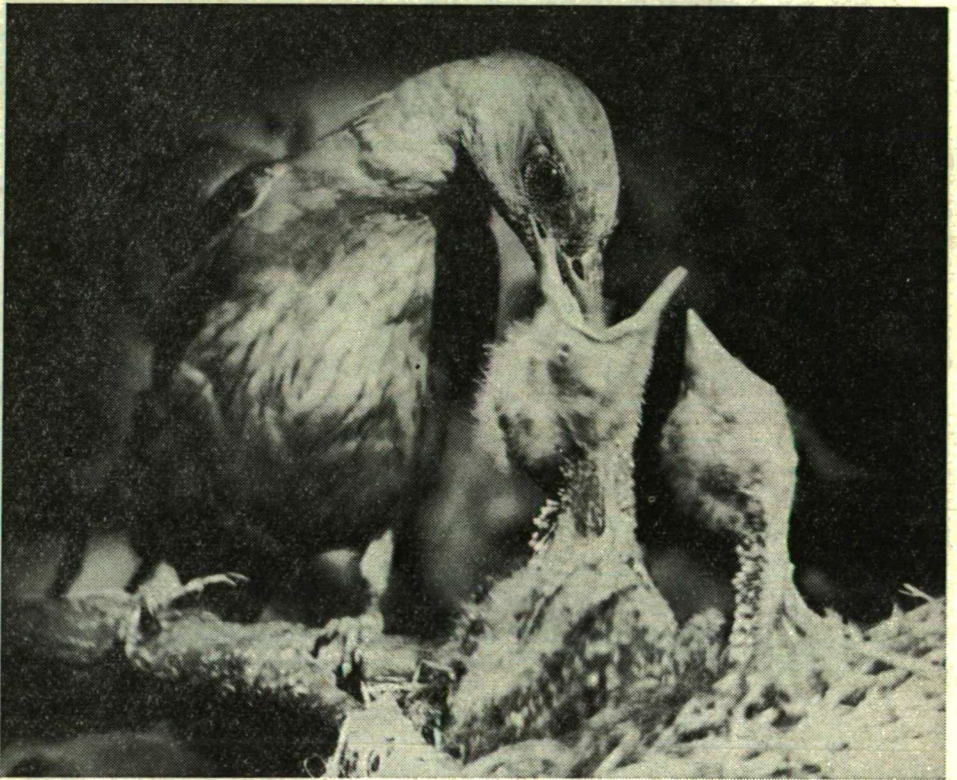
Rendszeresen vadászik a temető szélén levő rétek felett. Egy alkalommal kísérelte fészkeléssel, de sikertelenül. (1957 nyarán a SZBT irodaházának falán.)

Partifecske — Riparia riparia LINNÉ

A közeli KERAMIT téglagyár és a Repülőtér árkaiban nagy számban fészkel. 1955 és 1968 között. (300 pár.) Ma egy helyen van fészektelepe az említett tónál, kb. 25—30 párban. Rendszeresen vadászik a temetőkert légterében. A kirepülő fiatalok közül több példányt csapnak el a Bajai útnál a gépkocsik.

Sárgarigó — Oriolus oriolus LINNÉ

Az 1955 és 1965 közötti években gyakori fészkelő madár volt a SZBT-ben. Fészket rendszerint platánfa vízszintes ágavillájába szőtte. A bajai úton végig eperfák (*Morus sp.*) szegélyezték az utat, s ez is élelmezte a 3—4 költőpárt és a fiatalokat. Az eperfákat 1970 táján kivágták, s a fészkelés is megritkult. Utoljára 1979 nyarán költött egy pár. Őszi kóborláskor rendszeresen felkeresik az IT fáit, s itt is éjszákáznak.

2. ábra Sárgarigó — *Oriolus oriolus* LINNÉ

Dolmányos varjú — Corvus cornix LINNÉ

Évtizedekig nem fordult elő. 1985 tavaszán egy pár fészket épített az IT jegenyenyárfáján. A fiókákat kiszedték kotús korukban.

Vetési varjú — Corvus frugilegus LINNÉ

Ugrásszerűen az 1970-es években kezdett szaporodni a számuk. A temetőkertbe rendszeresen éjszakázni járnak óriási létszámú csapatokban. Az esti behúzás percnyi pontossággal történik, s igazodik a napnyugtához. Magas fákon éjszakáznak. Létszámuk 1984 telén tíz—tizenkétezer volt. A város központi szeméttelpe biztos táplálékbázis tömegeiknek. Fészkelni a temetőkertben nem fészkel!, közelben a Rókusi Vasútállomás fái és a Konzervgyár nyárfáin neveli fiókáit.

Csóka — Coleus monedula LINNÉ

Alvó vetésivarjú közösségben kb. 10%-ban előfordul. Fészkelni az IT cintermének kupoladíszei mögött minden évben egy pár próbálkozik sikerrel.

Szarka — Pica pica LINNÉ

Rendszeres fészkelője volt a kertnek 1955-től 1975-ig. Fészket nagy magasságban építette jegenyenyárfa felső harmadában. A 14-es hősi temető mögötti nyárfán évtizedes fészke volt, amelyből rendszeresen kiszedünk 3—4 fiókát. 1975 után bár a fészkelőhelyek továbbra is megvoltak, a temető forgalmának növekedése miatt nem fészkeltek többé.

Fenyőszajkó — Nucifraga caryocatactes LINNÉ

Téli alkalmakkor kisebb csapatokban néha több napon át tartózkodnak a területünkön. Így 1962. január 19-én egy 12 fős csapatból lőttem egy példányt, amely a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe került. 1974. XII. 22-én 5 pl. pihent a *Thuja*-kon. 1986. I. 12-én két példány közül az egyik elpusztult. Lábán galambtojásnyi gennyes daganat volt. Preparálás után a CSONGRÁD MEGYEI TERMÉSZETVÉDELMI NEVELÉSI KÖZPONT gyűjteményébe került. Az utóbbi a NUCIFRAGA CARYOCATACTES MACRORHYNCHOS (*CH. L. Brehm*), 1923 alfajhoz tartozott.

Szajkó — Garrulus glandarius LINNÉ

Őszi vonuláskor 4—5 példány rendszeresen fellelhető a kert területén. 1985 telén itt lőtt példány a GARRULUS GLANDARIUS ALBIPECTUS KLEINSCHMIDT, 1920 alfajhoz tartozott, s a Móra Ferenc Múzeum Gyűjteményébe került.

Széncinege — Parus maior LINNÉ

Gyakori állandó madár a területen, télen számuk felszaporodik a kóborlókkkal. 5—7 pár ma is fészkel, de 1965 tavaszán kihelyezett deszkadúokban 15—18 pár is fészkel. Évek alatt az odúk eltűnedeztek, ma már csak a természetes odvakban és egyéb rejtékhelyeken (csövek belsejében, postaládában stb.) fészkelhetnek.

Kék cinege — Parus caeruleus LINNÉ

Az előző évtizedekben gyakoribb fészkelő volt, 1980-as évektől egy-egy pár fészkel mindössze. Télen kóborló állományával 12—16-ra is megnő számuk.

Fenyvescinege — Parus ater LINNÉ

Gyakori téli vendég, október és február hónapok között. Lucfenyőkön alszik előszeretettel.

Búbos cinege — Parus cristatus LINNÉ

Egyetlen adata ismert a temetőkertből. 1960. december 27-én egy példányt lőttem magas lucfenyőről. A madár preparálva a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe került.

Barátcinege — Parus palustris LINNÉ

Télen rendszeresen előfordul, etetőre is jár. 1984. június 23-án is figyeltem meg egy példányt, de költését nem találtam.

Őszapó — Aegithalos caudatus LINNÉ

Ritka fészkelő az IT területén. Thujában és borostyán közé épített fészket három éven át ugyanazon a helyen találtam. (1961—63.) Télen és tavasszal kisebb csapatokban tanyázik, borostyán közt alszik.

Függő cinege — Remiz pendulinus LINNÉ

A közeli Maty-ér partján levő fehérynáron fészkel 1957 nyarán. A temetőkertben mindössze két alkalommal került szem elé (1957. IX. 20. és 1976. VIII. 30-án).

Csuszka — Sitta europaea LINNÉ

Egy adata ismert; 1976. augusztus 22-ről, egy példány tartózkodott az IT öreg kőrisfa törzsén. Másnap ugyanott ismét megfigyelve.

Hegyi fakusz — Certhia familiaris LINNÉ

Adatai: 1955. XII. 22., 1957. III. 14., 1976. II. 14. és 1984. XII. 23-án.

Rövidkarmú fakusz — Certhia brachydactyla CH. L. BREHM

Tavaszi időben előfordulása gyakori. Egy pár fészkelését sikerült megfigyelnem (etető pár) 1983. V. 29-én.

Ökörszem — Troglodytes troglodytes LINNÉ

Gyakori állandó madarunk. Fészkelését több alkalommal is megtaláltam. Előszeretettel építi fészket a borostyánnal befutott romos kripták oldalfalára. Fészkeit mindig 1,5—2,0 méter között találtam.

Léprigó — Turdus viscivorus LINNÉ

Két alkalommal került megfigyelésre. 1975 telén (XII. 3.) vegyes fenyőrigó (*Turdus pilaris*) csapatban, valamint 1985 tavaszán (IV. 2-án) egy kis csapata.

Fenyőrigó — Turdus pilaris LINNÉ

Rendszeres téli vendég volt évtizedeken át (1955—1984-ig). Kisebb-nagyobb csapatai először a környező erdők, ligetek és csenderesek bogyóit élik fel. Ezt követően a temető fáinak termései következnek. Ennek fogytával kerül sor a Belváros parkjainak és utcáinak magtermő fáira. Ez a sorrendiség törvényszerű. 1984 évben egy pár visszamaradt költésre is az IT területén. Fészkeiket is elkészítették, de ezután eltűntek a területről (házimacska rendszeres zaklatása miatt?). Egy hónap múlva találtam légvonalba kb. 7 km-re fiókás fészket a Szentmihályteleki Holt-Tisza partján fűzfaoldalban (CSIZMAZIA GY. [4]). Ez volt az első Szeged környéki fészkelése tudomásom szerint. További, gyakoribb fészkelésére az elkövetkező években számíthatunk.

Énekes rigó — Turdus philomelos CH. L. BREHM

A SZBT-ben is fészkel az 1955—65 közötti években. Ma már csak az IT közepe menti *Qercus sp. n* fészkel 1984 nyarán egy pár.

Örvös rigó — Turdus torquatus LINNÉ

1967. III. 17-én két napon át tartózkodott a SZBT-ben egy példány.

Fekete rigó — Turdus merula LINNÉ

A három évtized első kétharmadában igen ritka faj volt. 1975-től kezdett gyarapodni számuk. (Első fészkelést a temetőkertben 1975 nyarán észleltem.) Ma már leggyakoribb fészkelőnk. Hektáronként 2—3 fészkalja is van. Szelíd, városlakó madárrá lett Szeged belvárosában is az utóbbi években (*Csizmazia Gy.* [5]).

3. ábra Feketerigó — *Turdus merula* LINNÉ

Hantmadár — Oenanthe oenanthe LINNÉ

Érdekes, hogy csak tavaszi érkezése napján — IV első hetében — jelent meg a temetőkert széleiben. Valószínűleg ez a visszatérő viselkedésének oka a tavaszi táplálékkereséssel áll kapcsolatban.

Cigány csaláncsúcs — Saxicola torquata LINNÉ

Kizárólag a SZBT 3., 4., 5. tábláiban, ill. azok szélén találtam fészkelve. Egyes teleken áttelelő példányokat is megfigyeltem (1959. XII. 22., 1967. I. 23., 1984. XII. 2.).

Rozsdás csaláncsúcs — Saxicola rubetra LINNÉ

Fészkelő faj. A IT Fonógyári úti oldalán 2—3 fészket találtam éveken át. Érdekes, hogy 1980 tavaszán még megjelent, de már nem költött, s azóta is hiányzik költési időben.

Kerti rozsdafarkú — Phoenicurus phoenicurus LINNÉ

Nem nagy számban, de fészkel a kert területén. Bizonyos fészkelési kompetíciós kapcsolatban áll a házi rozsdafarkúval. 1955-től két évtizeden át a kerti rozsdafarkú volt szinte az egyedüli faj. Az utolsó évtizedben a terjeszkedőben levő házi rozsdafarkú fészkelésével erőteljesen csökken a kerti rozsdafarkú fészkelése.

Házi rozsdafarkú — Phonicuro ochruros GM

1975-től erőteljesen terjeszkedőben levő faj. Előszeretettel fészkel a kripták védett szögleteiben. Ma már nemcsak a temetőkert gyakori énekese, de a szegedi új lakótelepek panelházainak is egyik legjellegzetesebb madara (*Csizmazia Gy. [5]*).

Fülemüle — Luscinia megarhynchos Ch. L. Brehm.

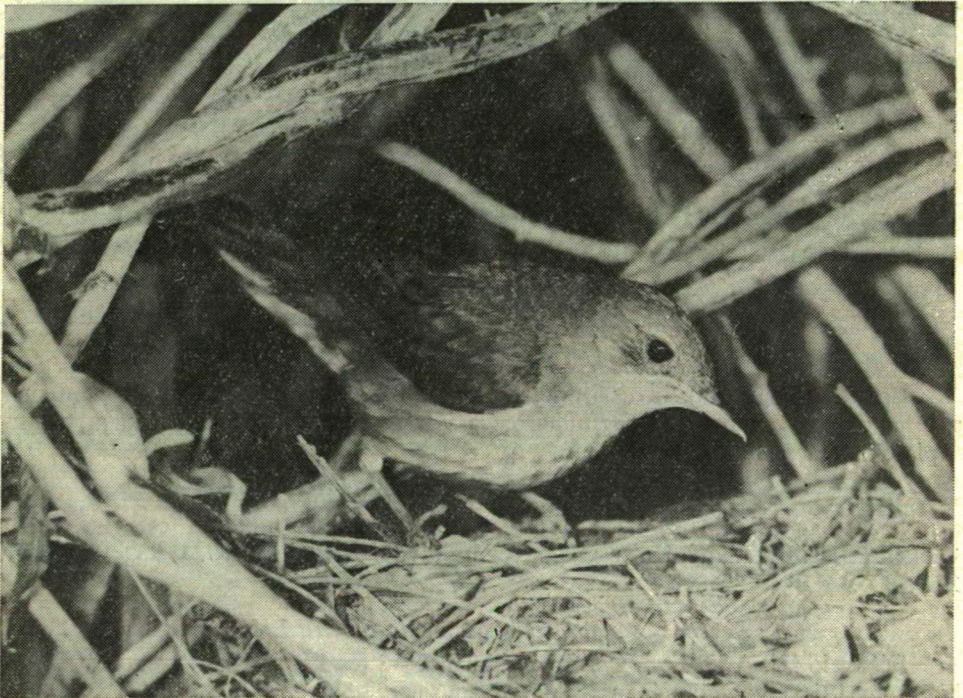
Az őskert sűrű bokrosainak gyakori fészkelőmadara.

Vörösbegy — Erithacus rebecula LINNÉ

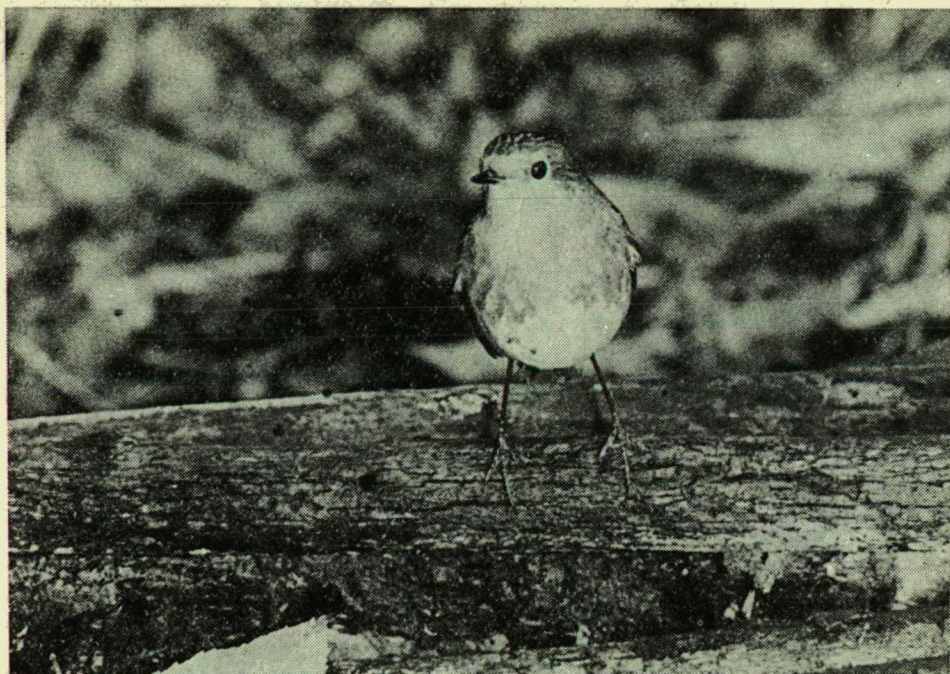
Gyakori fészkelő madár. Elsősorban az IT-ben fészkel 6—8 pár rendszeresen. Áttelelő példányokat minden télen lehet látni. Nagy hidegekben a frissen kihantolt sírok földkupacain keresgélnek.

Nádirigó — Acrocephalus arundinaceus LINNÉ

1955 és 1965 között igen gyakori fészkelő volt a keskeny vízvezető árok nád-szegélyében. Fél kilométeres szakaszon 15 fészket találtuk. Állományuk az ezt követő években katasztrofálisan visszaesett. Esemény volt, ha hallottuk jellegzetes énekét. Az 1980-as évektől egy-egy pár újra fészkel.

4. ábra Fülemüle — *Luscinia megarhynchos* CH. L. BREHM.

5. ábra Vörösbegy — *Erithacus rebecula* LINNÉ

Kerti geze — Hippolais icterina VIEILL

Két-három pár rendszeresen fészkel a kert területén. Fészkeiket elsősorban az orgona sövényekben találtuk. A fészkelési magassága három évtized alatt 2,0 m-ről 3,5 méterre (átlag) nőtt.

A kakukk egyik fészekparazita alanya itt.

Halvány geze — Hippolais pallida HEMPR. et EHR.

A fészkelését elsőként Szegeden egy hasonló élőhellyel rendelkező kertben találtam. (Csizmazia Gy. [6]). A rákövetkező években tavaszi érkezéskor láttam a temetőkertben, de első fészkelését itt csak 1961-ben találtam. Azóta is rendszeres fészkelő egy-két párban.

Barátkáposzta — Sylvia atricapilla LINNÉ

Gyakori fészkelő a kertben. 1 hektáron 2—3 pár költ. Áttelelő példányai egyes teleken fellelhetők itt is.

Karvalyposzáta — Sylvia nisoria BECHST

Elég ritka. Tavaszi érkezése után csak egy-egy pár marad vissza költésre. 1983 decemberében (22-én) egy példány több napon át húzódott meg az IT örökzöld során.

Kerti poszáta — Sylvia borin BODD

Csak egyes években fészkel. Ilyenkor folyamatos három-négy éven át a költése. Ugyanennyi évre szünetel a fészkelés. Legutoljára 1983-tól költ.

6. ábra Halvány geze — *Hippolais pallida* HEMPR. ET EHR.

Kis poszáta — Sylvia curruca LINNÉ

Előszeretettel fészkel ezüstfenyőben. Minden ezüstfenyőnek megvan a „saját” kisposzáta párja. A fészkek átlagos magassága három évtized alatt 2,5 méterrel nőtt. Ma már az érték 4,5 méter.

Csilpcsalp-füzike — Phylloscopus collybita VIEILL

Érdekes, hogy a füzike fajok közül csak ezt figyeltem meg. Fészkrét egyetlen alkalommal találtam 1962 nyarán.

Sárgafejű királyka — Regulus regulus LINNÉ

Ősztől tavaszig gyakori vendég a területünkön. Az örökzöldeken kis csapatai a tüzesfejű királykával vegyesen bújkálnak. 1984 nyarán június 3-án egy pár tartózkodott napokig egy fenyőcsoporton.

Tüzesfejű királyka — *Regulus ignicapillus* TEMM

Az előző fajjal vegyes csapatokban előfordul. 1955 és 1959 között gyűjtött több példánya megtalálható a Móra Ferenc Múzeumban.

Szürke légykapó — *Muscicapa striata* PALL

Az őskertben előforduló légykapó fajok közül ez a faj fészkel csak itt. 1955 és 1975 között igen gyakori költőmadár volt. Sírlámpákban (esetenként 1,5 méter magasan) és kripták szögleteiben fészkel. A legutolsó évtizedben számuk tizedére csökkent és a fészkelési magasság is növekedett (csatornák felső könyökén építik ma már fészkeiket).

Kormos légykapó — *Ficedula hypoleuca* PALL

Tavaszi átvonuláskor kisebb számban április közepétől két hétig fellelhető. Érdekes, hogy őszi útjukon elkerülik ezt az élőhelyet.

Örvös légykapó — *Ficedula albicollis* TEMM

Csak tavaszi és őszi átvonuláskor figyelhető meg.

Erdei szürkebegy — *Prunella modularis* LINNÉ

Március végén kisebb csapatokban jelenik meg, s rövid, pár napos tartózkodás után eltűnnek. Ősszel csak magányos példányaikat sikerült megfigyelni november végéig.

Barázdabillegető — *Motacilla alba* LINNÉ

Csak újabban — 1984-től — költ a területen. Fészkrét a 8. tábla sarkán egy kőrakásban találtam (1984. V. 24.). 1985-ben egy agyaggödör falában fészkel.

Hegyi billegető — *Motacilla cinerea* TUNST

Csak egyetlen alkalommal került távcső elé. 1963 telén (I. 22-én) egy példányt több napon át figyeltem a régi ravatalozó útján.

Csonttollú — *Bombycilla garrulus* LINÁÉ

Ritka az a tél amikor kisebb-nagyobb csapatait nem lehet fellelni a kert Celtis fáin. 1960. I. 9-én lőtt egyed preparálva került a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe. Egyes tavaszokon (1957, 1965, 1970) május első napjaiban is még itt tartózkodtak. A temetőben felélt termések fogytával tűnnek fel a belváros forgalmas fasorain is.

Kisörgébics — *Lanius minor* GM

Két évtizede még fészkelő faj volt a kertben. Utolsó fészkalját 1965-ben találtuk Eleagnus fán. Ma már nagyritkán — leginkább tavaszi érkezése után — tűnik fel egy-egy példány.

Tövisszűrő gébics — *Lanius collurio* LINNÉ

Fészkelő madár még ma is, de csak két-három párban. Két évtizede sokkal gyakoribb volt. Érdekes, hogy fészkrét alacsonyan építi sűrű, áthatolhatatlan vegyes *Lycium* és *Syringa* bozótosokban. (2 m és alatt.)

Seregély — *Sturnus vulgaris* LINNÉ

Őszi vonuláskor kis csapatai *Thujákban* éjszakáznak. A meglevő odúkért nagy civakodás folyik, 10 pár költ.

Házi veréb — *Passer domesticus* LINNÉ

A kert házainak sérült és romló eresze alatt, ill. repedésekben fészkel 14—16 pár. Érdekes, hogy télen hiányzik erről az élőhelyről. Színes gyűrűvel jelölt fiatalok

nyomán bukkantunk téli tartózkodási helyükre. A Fonógyári úton levő raktárházak csarnokaiban nagy számban húzódnak meg. Itt töltik októbertől márciusig életüket, itt táplálkoznak is, komoly kárt okozva a tárolt élelmiszerek fogyasztásával és szennyezésével.

Mezei veréb — Passer montanus LINNÉ

Az élőhely állandó madara. Gömbakácok és eperfák repedéseiben fészkelnek rendszerint. Télen csapatokba a gyülekezve *Thujákon* töltik a napot. Éjszakázni a borostyánlevelekkel befutott fák törzseit keresik.

Meggyvágó — Coccythraustes coccythraustes LINNÉ

Novembertől április közepéig figyelhető meg a területen. Laza csapatokban és sokszor magányosan [télen is]. Tartja és betartatja revírjét, onnan fajtársait elkergeti. Éjszakázni előszeretettel a száraz lombbal rendelkező tölgyfákon szokott.

Zöldike — Carduelis chloris LINNÉ

Gyakori fészkelő madarunk, hektáronként 4 pár is költ. Egy pár színes gyűrűvel jelölt madár három éven át ugyanazon az ezüstfenyőn fészkel. (1975—1977)

Tengelic — Carduelis carduelis LINNÉ

A gömbakác fasorok fészkelő madara. 10—12 párban.

Csíz — Carduelis spinus LINNÉ

Csak télen, s akkor is elsősorban alváskor gyülekeznek kis csapatai a kertben. Elsőként foglalják el a *Thujákat*, de innen az erdei pinty csapatok sokszor kiverik őket. Ezután a lucfenyők csúcsközeli részén helyezkednek el. Utolsó kis csapataik április elején húzódnak vissza.

Kenderike — Carduelis cannabina LINNÉ

Első év amikor fészkére bukkantam 1979 májusában volt. Azóta költ, de nem nagy számban. Borókán és thujában leggyakoribb a fészke. Érdekes, hogy telelő csapatai elkerülik a temetőkeretet.

Zsezse — Carduelis flammea LINNÉ

Utoljára 1970/71 telén észleltem itt csapatait. Ezen a tavaszon 2—3 példány április elejéig visszamaradt.

Szürke zsezse — Carduelis hornemanni HOLBÖLL

A kert területén tevékenykedő orvmadarászoknál láttam 1983. január 12-én egy példányt. Léppel fogták, a madárról bizonyító fényképfelvételt is készítettem. A lépezők szerint két-három évenként fognak egy-egy példányt.

Csicsörke — Serinus serinus LINNÉ

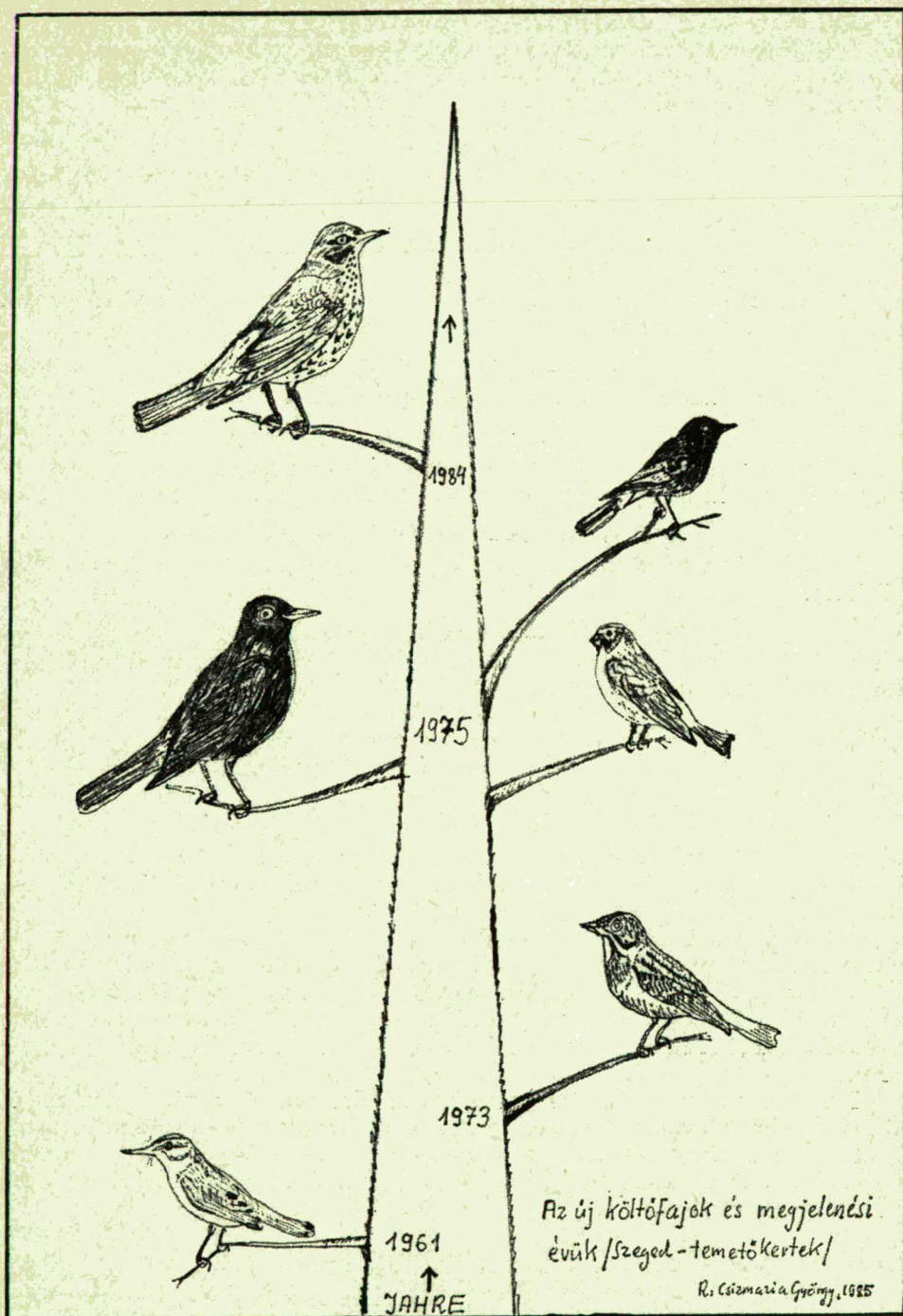
Évtizedekkel ezelőtt ismeretlen faj volt a területen. 1975 évben fészkelte először itt. Azóta elterjedt és gyakori költőmadarunk a temetőkeretben.

Süvöltő — Pyrrhula pyrrhula LINNÉ

Téli vendég a boggyótermés fogyááig. Leveles tölgyeken alszik laza kis csapatban.

Keresztcsőrű — Loxia curvirostra LINNÉ

1957. XII. 2-án lőtt tojó a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében van. Ezenkívül még egy alkalommal fordult elő a kertben 1978. III. 15-én.

1. rajz

Erdei pinty — Fringilla coelebs LINNÉ

Elég gyakori költőmadár. Télen igen nagy számban éjszakáznak csapatai a kertben. Elsősorban a borostyánnal befutott *thujákon* alszanak. Ha kiszorulnak a *Taxus* bokrokat is elfoglalják.

Fenyőpinty — Fringilla montifringilla LINNÉ

Kis csapatokban egyes teleken előfordult. (1955, 1958, 1959, 1963, 1965, 1970, 1978—1983 között.)

Citromsármány — Emberizza citrinella LINNÉ

Csak egy alkalommal költött 1983 nyarán az IT-ban. 1976 telén egy csapata a BTK-ben telelt, amíg a karvaly felére nem csökkentette létszámukat. Ezután a megmaradt 5 madár elhúzódott.

Sordély — Emberiza calandra LINNÉ

1984 nyarán fészkelte egy pár az új temetőparcellák füves rétjén.

Nádisármány — Emberiza schoeniclus LINNÉ

Csak téli vendég a kert szélein, temetőárok gyommagvait fogyassza kisebb-nagyobb csapatokban. Havas teleken számuk felszaporodik.

Sövényármány — Emberiza cirrus LINNÉ

Költési időben figyeltem meg 1978. VI. 23-án egy hímét. Fészkrét nem sikerült fellelnem.

Kert sármány — Emberiza hortulanus LINNÉ

1973 júniusában találtam fiókás fészkrét az IT Lyciumos sövényében. Három fiókát röptetett. Azóta nem fészkelte.

Összefoglalás

Az áttekintő ökofaunisztikai értékelésnél elmondható, hogy az itt előforduló 102 madárfaj közül 59 faj fészkelő, a többi vonuláskor, ill. egyéb alkalmakkor fordult elő az őskertben.

Célom nem a múlt feltárása — adat sincs e területről — hanem az elmúlt három évtized, vagyis a jelen állapot rögzítése volt. A vizsgált időszakban lényeges változások történtek a madárvilágban; egyes fajok eltűntek, mások új telepesként jelentkeztek. Ez a változás a, nagyfokú emberi hatásokra visszavezethető, környezeti átalakulásokra és a gyorsan változó időjárásra vezethető vissza.

Felismerhető egyes madárfajok éjszakázásában a „niche” elv, ennek leírása további tanulmányozást igényel. A szegedi őskertben előforduló madarokról munkám korántsem tekinthető teljesnek és hiánytalanak, de szeretném remélni, hogy feljegyzéseim hasznos szolgálatot tehetnek a madártani kutatásoknak és a Szegedi táj honismeretének.

IRODALOM

- [1] BOZSKÓ SZ. I. (1968). A városok és parkok mint ökológiai egységek és ornithofaunisztikai jellemzésük. *Aquila*, 1968 LXXXV. p. 131—140.
- [2] CSIZMAZIA GY. (1983). Temetőink környezet- és természetvédelmi problémái. *Környezet- és Természetvédelmi Évkönyv, Békéscsaba*, p. 33—43.
- [3] CSIZMAZIA GY. (1980). Kecskéfejők pusztulása. *Délmagyarország c. napilap*, 1980. V. 7-én, 4. oldal.
- [4] CSIZMAZIA GY. (1984). Fenyőrigó fiókái... *Délmagyarország c. napilap*, 1984. július 12., 4. oldal.
- [5] CSIZMAZIA GY. (1980). Feketerigók Szegeden. *Délmagyarország c. napilap*, 1980. június 15., 9. oldal.
- [6] CSIZMAZIA GY. (1982). Panel rozsdafark. *Délmagyarország c. napilap*, 1982. július 20., 4. oldal.
- [7] CSIZMAZIA GY. (1965). Ein Beitrag zur Kenntnis der Verbreitung des *Hippolais pallida elaeica* LIND. entlang der Tisza., *TISZCIA* — Szeged, 1965. p. 86—89.
- [8] RÉTHY Zs. (1976). A szabadkígyósi természetvédelmi park madárvilága. *Aquila*, 1976. LXXXIII. p. 233—242.
- [9] RADETZKY J. (1984). Madarakról, tájakról Fejér megyében. Székesfehérvár, 1984. p. 140.
- [10] SASVÁRI LAJOS (1985). Madárökológia I—II. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ORNITHOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DER FRIEDHOFSGÄRTEN (SZEGED) WÄHREND DER JAHRE 1955 UND 1985 I. Teil

GYÖRGY CSIZMAZIA

Die Bekanntgabe der seit drei Jahrzehnten gesammelten avifaunistischen Daten ist nicht uninteressant, da ja die Evolution des wechselnden Vogelreiches der Städte vorwiegend in den suburbanen Lebensräumen beginnt.

In den untersuchten Friedhofsgärten konnte bisher das Vorkommen von 102 Vogelarten erwiesen werden.

Die qualitative Enummeration der nistenden und der Winter-Arten ist tabellarisch zusammengestellt.

Bei der Erörterung der einzelnen Taxone gehe ich auch auf ökologische Beobachtungen ein. (Ein interessanter Zusammenhang besteht zwischen den Vögeln und der Vegetation hinsichtlich der Schlafbeziehungen.)

Diese neue und interessante Erkenntnis verlangt weitere Untersuchungen.

Auf quantitative Veränderungen soll im nächsten Teil eingegangen werden, aber auch schon hier ist die dynamische Veränderung der Avifauna wahrnehmbar. Die Veränderungen sind teils durch anthropogene, andererseits durch klimatische Einflüsse bedingt.

Die Evolution der Vogelwelt ist auch in einem weniger wechselnden — suburbanen — Biotop deutlich wahrzunehmen.

Aktive ökonomisch-ökologische Naturschutz-Eingriffe zum Schutze der Vogelwelt der Friedhofsgärten sind erforderlich.

ОРНИТОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КЛАДБИЩ (Г. СЕГЕД) В ПЕРИОД МЕЖДУ 1955—1985 ГГ. I-АЯ ЧАСТЬ

ДЬЁРДЬ ЧИЗМАЗИЯ

Сообщение орнитологических факторов, накопленных в течение трех десятилетий, является небезынтересным, поскольку эволюция изменяющейся орнитологической картины городов начинается скорее в субуре, в жизненной среде.

В исследованных нами кладбищах до сих пор был обнаружен 102 вид птиц.

В таблице мы показываем качественную эвмерацию гнездовых и зимних пород птиц.

При иллюстрации некоторых таксонов мы приводим и экологические наблюдения. (Интересную взаимосвязь мы обнаружили между породой птиц и растением; в сфере сна).

Этот новый и интересный факт требует дальнейших исследований.

В следующей части работы мы коснемся количественных изменений, однако и здесь заметно динамическое изменение фауны птиц. Эти изменения возникли отчасти в силу антропогенного влияния, отчасти имеют климатическое происхождение.

Эволюция птичьего мира хорошо заметна и в едва изменяющемся субурбанном биотопе.

Активное экономо-экологическое вмешательство в охрану окружающей природы служит защите птичьего мира кладбищ.